

Др Мила Стефановић
Крагујевац, Народна библиотека „Вук Караџић“

УДК 5/6: 929 Николић А.

АТАНАСИЈЕ НИКОЛИЋ КАО РЕПРЕЗЕНТ КУЛТУРНЕ ИСТОРИЈЕ

Историја националне библиотеке, Народне библиотеке Србије, препуна је спорења о години њеног настанка. Последње деценије XX века утихнуле су расправе, али је важно истаћи приложнике који 1832. годину сматрају примарном чињеницом у оснивању ове важне установе, прихваћеном у новој историографији библиотекарства. Поновно ишчитавање полемика изискује истраживачки напор који ће објединити све ваљане аргументе. Мотиви су увек подстицајни, а разлог овог подсећања је непрепознатљивост институционалног деловања и јасног одређења ондашњег Министарства просвете у вези са статусом Народне библиотеке. Недостатак оснивачког акта не може бити окосница негирања свих осталих аргумената фактичког постојања. Различито називана, она је поимана као *Народна библиотека*, што доказују њени руковоци, администратори Типографије, а потом и многи државни чиновници који су уређивали фонд библиотеке смештене у *Попечитељству просвештенија* (Министарству просвете).

Забележено је да је *Нову библиотеку сербску* (Сербски летопис, 1832), *српску библиотеку* (Давидовићев *Забавник*, 1833) основао Глигорије Возаровић, у чијем је Читалишту првобитно била смештена, и да је два пута сељена у Крагујевац и поново враћана у Београд. Прва селидба у Крагујевац десила се 1833. где је књиговезац и књигопродавац Глигорије Возаровић са шегртима, алатом и машинама пренео Типографију. Уз штампарију је допремљена и Возаровићева библиотека, пре тога из његовог стана у Београду прикључена фонду књига у Типографији. О том фонду књига бригу су водили администра-

тори Библиотеке (Возаровић, Исаиловић, Валтер, Берман). Неколико година касније, као неизоставна подршка Гимназији и Лицеуму Књажевства српског у Крагујевцу, следило је формирање библиотеке за професоре и *учећу младеж*. Министар просвете, уз одобрење кнеза Милоша, предлаже решење: да се мала библиотека, која се налази у Типографији у Београду, *без сваке ползе и употребљенија*, пренесе у Крагујевац средином 1838. Та пренета Библиотека смештена је у *Попечитељство просвештенија*, што је доприносило уверењу да је то библиотека ове установе.

Измештањем престонице из Крагујевца у Београд пренета је са свим *попечитељствима* и поменута библиотека. Набавка књига за ту библиотеку настављена је и по пресељењу, Типографија је издавала обавезни примерак, поклони у књигама стизали су из Србије и ван ње, али су небрига, пасиван рад, изостанак пописа књига и непостојање библиотечких аката, ограничавали располагање фондом књига у оквиру *Попечитељства просвештенија*. До 1844. рад Народне библиотеке не запажа се у јавности. То је побудило многе интелектуалце оног времена да се позабаве овим питањем. Атанасије Николић, следећи потребе времена да се у мрежи институција користе благодети библиотеке, ставља на дневни ред Друштва србске словесности, трећег редовног састанка 11. јула 1842., питање оснивања Народне библиотеке. Установљење Народне библиотеке подразумевало је, уз удруживање са Библиотеком Министарства просвете (која би имала свога библиотекара), сопствену зграду и примање обавезног примерка. Такође је редовном члану Петру Радовановићу припало задужење да направи пројекат *Устројства народне библиотеке*. Једино је обнављана достава обавезног примерка Библиотеци при Министарству просвете. Каснији истраживачи спорили су се око године настанка Народне библиотеке у Београду, али су сви помињали иницијативу Атанасија Николића.

Подсећање на Атанасија Николића везујемо за недавно објављену књигу *Биографија - верно својом руком написана*. Објављивање архивске грађе увек је добродошло помним проучаваоцима прошлости, посебно када се историографски претраживач усмери на изузетне личности културног временштва. Истакнуто место, сам врх, у меморији српске културе XIX века заузима Атанасије Николић. Његова ученост, свестраност и минуциозност, препознатљива током вишедеценијског рада, дошла је до изражаја при бележењу хронотопских чињеница, како историјских, друштвених, просветних и културних, тако и личних у делу *Биографија - верно својом руком написана*. Приређивачи ове књиге, академик Милоје Р. Сарић и мр Александар Ж. Петровић, као и издавачи Српско друштво за историју науке и Савезни завод за интелектуалну својину, придонели су расветљавању многих непознаница једне личности која је имала

завидну стручну и просветитељску енергију да ради на уређивању Србије по европском моделу. Путеви усаглашавања, колективног и појединачног инвестирања у обликовање нове културне епохе, били су непроходни. Само захваљујући упорности и ванредној интелектуалној храбрости, а и уздржаности, да препреке, подсмехе и патријархалну несклоност ка прихватању промена стави у други план, успевао је Атанасије Николић да се издигне изнад средине и свог времена. Иако је биографија писана са извесне дистанце - започета на позив Српског ученог друштва 1872. а завршена 1875. године, уз коришћење архивских докумената и периодичних издања, то није умањило аутентичност и занимљивост овог текста. Рукопис је животопис њеног аутора из перспективе у којој се укрштају узроци и последице историјских промена. Ресепција збивања преломљена је као властито виђење, центрирано на временски образац. Описивање догађаја и учесника стилизовано је једноставним дескриптивним приступом, из кога се једва назире лична нота унутрашњих реакција на спољне утиске. Запажа се доза погођености због неразумевања околине која негативно реагује на све предводнике другачијих, цивилизованијих узлета. Раскривљујући патријархалну згуснутост, Атанасије Николић привлачи поборнике промена, уписујући се у културну историју као свестрани зачетник новог, појединачног и колективног понашања. Време записивања и записано време се не поклапају, што је утицало на верног сведока да сећања подешава приоритетима. Заборав и занемаривање одразили су се на објективност неких догађаја, који би непосредније представили учеснике у појединим фазама просветног и културног преображаја Србије, да су забележени попут дневника.

Читање историје, епохе, за коју верујемо да је анахрона, изнова искрсава као актуелизовање нечег познатог и искуственог, и због тога примамљивог савременом читаоцу. Професија државног чиновника није омела Атанасија Николића да помно прати детаље из свог окружења. Окупиран збивањима на ширем плану усредсређивао се и на свој приватни. У његовој личности обједињено је мноштво ауторитета. Недовољна кадровска обезбеђеност у епохи која није имала много стручњака на располагању, наметала је изабранима да понесу терет устројавања друштва и његових установа. Распоређен да у патријархалној Србији уреди значајне институције просвете и културе, Атанасије Николић испуњава своју биографију успесима ентузијасте, али и nelaгодностима човека несвикнутог на заосталост средине. *Мени су свакад пријатељи говорили, да се не заузимам толико за опште благо, да ми нико за то неће хвала рећи; али ја сам страшно заузет за унапређењем Србије, па нисам могао другчије радити и њима свакад имам обичај одговорити: знам да неблагодарношћу свет награђује трудове, знам да и мене неблагодарност чека, али ја ћу да чиним своју дужност, па ма шта ме снашло.*¹⁾

Рођен у селу Брестовцу, недалеко од Сомбора 1803. године, Атанасије Николић је основну школу похађао у Сомбору; гимназијско образовање започео је у Карловцима а окончао у Новом Саду; две године филозофије свршио је у Ђуру, где је похађао и часове цртања. Даље школовање наставио је у Артиљеријској школи у Бечу 1821. године, али због свог скромног порекла није могао да се истакне поред синова утицајних људи, због чега се 1824. враћа у Нови Сад. Отвара приватну школу цртања и не успевајући да је претвори у јавну прелази у Пешту, полаже испите и 1829. добија диплому потврђеног *инцинира* од Пештанског универзитета. *Диплому ову после, кад дођем кући, дам у Новосадском мађистрату, па и после у Сомбору у Бачкој вармеђи по обичају публицирати. Тако ме натера злоба да постанем Инциниром, а да те није било, може бити да би остао до века учитељем цртања!*²⁾ Разноликост професионалних улога Атанасија Николића долази до изражаја доласком у Србију. Био је професор математике, начертанија и пољске економије, ректор Лицеума Књажевства српског, писац и режисер драмских дела, организатор јавних предавања, оснивач школе цртања и музике. Са израженом потребом да светло просвећености обасја грађанство у настајању, радио је безброј успутних послова, остављајући неизбрисиве трагове. Умешност опхођења са људима, научену од Адолфа Книгеа, желео је да пренесе *ученицима филозофије и свима свободно когод слушати жели*. Истовремено је, као и многи други образовани пречани, морао да отрпи одбојност локалних припадника власти према дошљацима- *немечкарима*. Поред њега и сви остали професори Лицеума, а касније и Велике школе у Београду, припадали су интелектуалној елити Срба из Аустрије.

Посебност Николићеве биографије је у специфичном литерарном подтексту који се неприметно уткао у историјске чињенице, често немилосрдне према људима који су емотивно ослушкивали и појединце и колективно окружење. Странице посвећене времену пре доласка у Крагујевац испуњене су меморисањем детаља захвалности према добротиницима, племићима Петру и Павлу Чрнојевићу на чијим је имањима био управитељ, пошто није могао званично да добије место *редовног првог инцинира Бачке Вармеђе*, за које је био стручно оспособљен и изузетно заслужан. Сва његова техничка знања и учинци референтно га квалификују као утемељивача српске техничке културе. Знао је да процени и изабере своје сараднике и да истакне допринос свих који су га подстицали у раду. У Крагујевцу се спријатељио са Јованом Стеријом Поповићем и после пресељења престонице у Београд, заједнички раде на просветном и културном напретку, оснивању Позоришта на Ћумруку и Друштва српске словесности.

Потреба власти да најшколованије укључи у чиновничке редове по министарствима ометала је Атанасија Николића да се усредреди на књижевне и уметничке склоности. Често, не својом вољом, био је непосредни очевидац

политике великих сила које су по свом нахођењу желеле да преко српских изабраника на власти спроводе стране интересе. Немилост српских старешина морао је често да отрпи, што га је одвлачило од плоднијег књижевног и интелектуалног рада.

Биографија Атанасија Николића је хронолошки сређена и обухвата период од рођења до 1868. године, а приређивачи су је обогатили предговором истичући његову просветитељску и етичку персоналност чије се семе добре наде примило и израсло, али ометано сенком приземних изданака семена отрова. Свест да држава почива на образованим кадровима, оптерећивала је владаре обе династије, и Обреновиће (Милоша и Михаила) и Карађорђевиће (Александра). Дуго је времена прошло од установљења Србије до тренутка када су њени стипендисти, *отачествени синови*, после школовања на страни, могли да преузму послове које су до тада компетентно обављали искључиво образовани Срби из ондашње Аустрије. Тако се распоређивање кадрова вршило на основу министарских декрета и Атанасију Николићу је припало место начелника у Министарству унутрашњих дела. Та дужност је подразумевала и укључивање у војне послове, припремање људства и оружја за ослобађање Балкана од тиранина. Свему томе претходили су договори и потреба удруживања Срба, Бугара, Бошњака, Херцеговаца и Црногораца. Револуција 1848. скренула је војну стратегију на односе Мађара према војвођанским Србима и сукобе у којима су учествовали и Срби испод Саве и Дунава. Пратилац окршаја између супротстављених страна био је Атанасије Николић, такође задужен и за прављење оружја и снабевање истим. Детаљи многих догађаја, понашање војних старешина и одважност неких од њих, као и лицемерност политике великих сила, заувек су забележени у *Биографији*. Овоме треба придодати и напоре Атанасија Николића да унапреди и *земљоделски сталез*, уз примедбе да се *благостање Србије узвиси-ти не може док се у Србији не узвисе земљорадња и сточарство*.³⁾ Завист и пакост су и ту плодотворну мисију уништили.

Неспокојство обузима сваког читаоца ове искрене повести о заузимању и страдању за велике циљеве, али поука на крају, у духу просвећености- *да усрдије Божје надокнађује за знање*, препоручује и даље оне који неуморно раде.

Литература:

1. Николић, Атанасије. *Биографија - верно својом руком написана*. Београд : Српско друштво за историју науке: Савезни завод за интелектуалну својину, 2003.
2. Николић, Милен М. *Лицеум књажевства србског у Крагујевцу*. Крагујевац : Народна библиотека Вук Караџић, 1988.
3. Кићовић, Мираш. *Историја Народне библиотеке у Београду*. Београд : Народна библиотека, 1960.

Напомене:

- 1) Николић Атанасије. Биографија - верно својом руком написана. Београд : Српско друштво за историју науке : Савезни завод за интелектуалну својину, 2003, стр. 9.
- 2) Исто, стр. 98.
- 3) Исто, стр. 110.

Резиме:

Атанасије Николић припада интелектуалној елити културне историје у Србији XIX века. У његовој личности обједињено је мноштво ауторитета. Недовољна кадровска обезбеђеност у епохи која није имала много стручњака на располагању, наметала је изабранима да понесу терет устројавања друштва и њених установа. Међу њима је и Атанасије Николић. Његово интересовање за утемељење Народне библиотеке и препознавање њених функција у периоду од 1838. до 1844. утицали су да се то питање постави у оквиру Друштва србске словесности. У најновијој књизи, аутобиографији Атанасија Николића *Биографија-верно својом руком написана*, поред најважних догађаја, забележено је настојање да се основна питања ове важне културне институције реше на прави начин.

д-р Мила Стефановић

Атанасије Николић как представитель культурной истории

Резюме

Атанасије Николић принадежит интелектуалној елити културној историји в Србији XIX века. Его личность объединяет множество авторитетов. Недостаток кадров в эпохе которая предоставляла не много специалистов в распоряжение, заставляла выбранных носить бремя устройства общества и его учреждений. Между ними был и Атанасије Николић. Его интерес к учреждению Национальной библиотеки и опознание ее функций в периоде с 1838 по 1844 влияли на то, чтобы этот вопрос был задан в Обществе сербской словесности. В новейшей книге, автобиографии Атанасија Николича *Биография – верно от своей руки написана*, кроме важнейших событий, отмечено старание разрешить настоящим способом основные вопросы этого важного культурного учреждения.

Mila Stefanović, Ph.D.

Atanasije Nikolić as a representative of cultural history

Summary

Atanasije Nikolić belongs to the intellectual elite of the cultural Serbian history of the XIX century. Many authorities are assembled in his personality. The insufficiency of adequate personnel in the epoch which had not so many experts at disposal, has imposed to the chosen ones to carry out the burden of the arrangement of the Society and its Institutions. Among them was Atanasije Nikolić. His interest in the foundation of the National Library and the recognition of its functions in the period from 1838 to 1844, have influenced a lot to submit this important issue to the Society of Serbian Slave Consciousness. In the newest book, the autobiography of Atanasije Nikolić, *Biography – written loyally with my own hand*, besides the most important events, has been notified the attempt to solve the basic issues of this important cultural institution in proper way.